

2020

**Institut für Slavische Philologie
an der Ludwig-Maximilians-Universität München (LMU)**

Ukrainische Sprache, Literatur und Kultur sind am Institut für Slavische Philologie der LMU seit langem in Forschung und Lehre verankert. Das Institut wirkt durch Kooperationen mit anderen Universitäten bzw. Slavisten in Deutschland und im Ausland sowie mit Ukraine-Netzwerken. Um dies gezielt zu erweitern und die Ukrainistik in Deutschland, der Ukraine und anderswo zu fördern, bieten seine Internetkonferenzen ein geeignetes Forum.

Internet: www.slavistik.uni-muenchen.de
www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de

69,90 €
ISBN: 978-3-487-16073-3

Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen ■ Діалог мов – діалог культур. Україна і світ

XI. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen

Die Ukraine aus globaler Sicht

München 29. Oktober – 01. November 2020

Діалог мов – діалог культур Україна і світ

XI Міжнародна наукова Інтернет-
конференція з україністики

XI. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

**Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen
Die Ukraine aus globaler Sicht**

**Діалог мов – діалог культур
Україна і світ**

XI Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики

München

29. Oktober – 01. November 2020

Universitätsbibliothek
Ludwig-Maximilians-Universität München

Mit **Open Publishing LMU** unterstützt die Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München alle Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler der LMU dabei, ihre Forschungsergebnisse parallel gedruckt und digital zu veröffentlichen.

Eine Publikation in Zusammenarbeit zwischen dem **Georg Olms Verlag** und der Universitätsbibliothek der LMU München.

Georg Olms Verlag AG
Hagentorwall 7
31134 Hildesheim
<http://www.olms.de>

© für alle Texte bei den jeweiligen Autoren 2021

Die in diesem Band veröffentlichten Beiträge geben die Meinung ihrer Verfasser oder Verfasserinnen wieder und nicht in jedem Fall die des Herausgebers, der Redaktion oder des Verlages.

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet abrufbar über <http://dnb.d-nb.de>

Open-Access-Version dieser Publikation verfügbar unter:
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-77877-1>
<https://doi.org/10.5282/ubm/epub.77877>

ISBN 978-3-487-16073-3

ISSN der Reihe:
2629-5016 (print)
2629-5024 (online)

Redaktioneller Beirat:

Dr. Iryna Braha (Ukraine)

Dr. Alla Demčenko (Ukraine)

Prof. Iryna Dudko (Ukraine)

Dr. Natalija Horbač (Ukraine)

Dr. Oksana Kovač (Ungarn)

Dr. habil. Svitlana Lens'ka (Ukraine)

Dr. Larysa Marčylo (Ukraine)

Dr. Tetjana Prokopovyč (Ukraine)

Dr. habil. Svitlana Romanjuk (Polen)

Dr. Svitlana Semenjuk (Großbritannien)

Prof. Oleksij Vertij (Ukraine)

Dr. Iryna Volovenko (Ukraine)

ЗМІСТ

Передмова

МОВА

Світлана Богдан, Тетяна Тарасюк

Семантичний гештальт асоціативного поля перифрази
дочка Прометея 16

Ірина Божко

Власні назви роману “Польові дослідження
з українського сексу” у німецькому перекладі 28

Ірина Брага

Цінник у комунікативно-жанровому просторі базару 36

Галина Городилівська

Українка з “чужинецьким паспортом”:
мовознавець Ганна Наконечна
та її “Коротка граматики німецької мови” 51

Світлана Дворянчикова

Поетика онімів у сучасній українській сміховій
культурі: маркери, формуючі впливи й перешкоди 63

Володимир Демченко

Медитативні формули бабусі Палажки
(від Володимира Лиса) як репрезентанти
української ментальності 72

Іван Дзира

Інвективна лексика як джерело творення
прізвищевих назв запорозького козацтва в середині
XVIII століття (на матеріалі Реєстру Війська
Запорозького Низового 1756 року) 83

Ірина Воловенко, Ірина Дудко

Трансформація як засіб метамовної рефлексії
у політичних текстах 91

Галина Зимовець

Роль інтертекстуальності в творенні
комерційних онімів 98

ІНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЕННЯ ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В СЕРЕДИНІ XVIII СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЄСТРУ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 РОКУ)

Іван Дзира

(Україна)

У статті досліджено прізвищеві назви запорозького козацтва середини XVIII ст., в основах яких відобразилась експресивна негативно-оцінна та обсяжна лексика. Виконано етимологічний аналіз твірних основ особових іменувальних, здійснено лексико-семантичну структурування, з'ясовано мотиви номінації. Встановлено, що базовими для розглянутої групи є підгрупи, утворені від назв “нечистих” тварин і розумово обмежених осіб.

Ключові слова: антропонім, негативно-оцінна лексика, прізвищева назва, реєстр.

INVECTIVE VOCABULARY AS A SOURCE OF CREATION OF FAMILY NAMES OF THE ZAPORIŽŽJA COSSACKS IN THE MIDDLE OF THE XVIII CENTURY (ON THE MATERIAL OF THE 1756 REGISTER OF THE ZAPORIŽŽJA FIELD HOST ARMY)

Ivan Dzyra

The article examines the family names of the Zaporizhzhja Cossacks of the middle of the XVIII century, in the bases of which the expressive negative-appraisal and obscene vocabulary was reflected. The etymological analysis of the creative bases of personal names is performed, the lexical-semantic structuring is carried out, the motives of the nomination are clarified. It is established that the basics for the considered group are the subgroups formed from names of “unclean” animals and mentally limited persons.

Key words: anthroponym, negative-appraisal vocabulary, family name, register.

У XVIII ст. кожен прийнятий до складу січового товариства за давньою традицією повинен був прибрати собі нове прізвище, під яким його записували до реєстрів. “Эта перемена фамилии, – зауважує Д. Яворницький, – делалась в виду того, чтобы скрыть прошлое новопоступившего в Сичь: часто на запрос русского или польского правительства, нет ли в Сичи какого-нибудь Иванова или Войновича, запорожский Кош отвечал, что таких лиц в Сичи нет, а есть Задерыхвист или Загубы-колесо, поступившие в число козаков приблизительно в то время, о котором спрашивали московские или польские люди” (Яворницький 1990, 148). Причому під впливом цієї традиції від спадкових прізвищ вимушені були відмовлятися навіть

представники шляхетських родів. Загалом процес творення прізвищевих назв запорожців мав стихійний характер і в кожному конкретному випадку визначався різними мотивами, однак справжні причини їх появи передусім слід шукати в певних рисах характеру, поведінки, зовнішнього вигляду людини або деталях її біографії. Як згадував запорожець-довгожитель Микита Корж, “Козаки... имели, по звичаю своєму, великую наклонность к шутке и насмешкам, так что с самого малейшего случая, или поступка... прикладывают прозвища один другому... случая и поступкам соответствующие. ...если который неуклюж и ходит нескоро, того называют Черепахою; а который худ лицом и безсилен, того называют Гнидою...” (Корж 1842, 34–35). У зв’язку з цим в антропонімній системі запорозького козацтва виник окремий масив антрополексем, що відображають емоційно-експресивне ставлення мовця до особи іменованого. Причому в момент творення цих “прозваній” у них залежно від обставин фіксувалась оцінка як позитивного, так і негативного змісту. Природно, що у повсякденному спілкуванні у військовому колективі, сформованому з найбільш сміливих, відчайдушних, волелюбних і підприємливих представників усіх станів тогочасного українського суспільства, використовувалась лайлива й обценна лексика, яка іноді ставала джерелом для творення прізвищевих назв. На жаль, відповідний антропонімний матеріал поки що не потрапив у поле зору вітчизняних науковців.

Мета пропонованої статті полягає в дослідженні прізвищевих назв, в основах яких знайшла відображення експресивна негативно оцінна та обценна лексика. Автор поставив завдання виконати етимологічний аналіз твірних основ відповідних особових назв, здійснити лексико-семантичну структурування та з’ясувати мотиви номінації. Згідно з метою й завданнями було використано описовий і статистичний методи дослідження, а також прийом етимологічного аналізу. Об’єктом дослідження є запорозькі “прозванія”, в яких відобразилась експресивна негативно оцінна та обценна лексика.

Джерельною базою дослідження став укладений 1756 р. Реєстр Війська Запорозького Низового й додані до нього відомості та списки козаків, котрі перебували на промислах і зимівниках на території паланок. Крім тогочасних політичних мотивів, поява цієї групи взаємопов’язаних між собою документів була викликана необхідністю виконати повноцінну калькуляцію призначеного Війську Запорозькому грошового й матеріального забезпечення та скасувати митний податок на товари, що ввозилися на Запоріжжя й вивозилися звідти. Усього до 38 куренів реєстру записано 13085 запорожців, а разом із доданими відомостями та описами – близько 15000 осіб. За підрахунками упорядників видання іменник прізвищевих назв пам’ятки нараховує понад 5000 одиниць (АКНЗС 2008, 18).

За семантикою твірних основ виявлений нами комплекс “прозваній” можна поділити на сім підгруп. До першої підгрупи зараховуємо прізвищеві назви, у яких відобразились традиційні міфопоетичні уявлення про нечисту силу: *Врьдма* (9) (Тут і далі в дужках зазначатимемо кількість носі-

їв – І. Д.), *Вьдменко* (1), *Мара* (1), *Мора* (1) від діал. *мора* – “кошмар, домовик” (ЕСУМ-3 1989, 511) (Однак, не виключено, що даний антропонім міг бути утворений і від діалектизму *мора* – “муар” (ЕСУМ-3 1989, 511)), *Пекелний* (*Пекелній*) (3), *Потороча* (1), *Смертенко* (1), *Чортів Унукъ* (1), *Чортухань* (1), *Шаитань* (1). Як бачимо, кілька наведених антрополоксем беруть початок у слов’янській міфологічній традиції, деякі пов’язані з християнською культурою, а остання утворена від апеллятива, запозиченого з тюркських мов. Враховуючи етнокультурні реалії українського соціуму XVIII ст., в ієрархії мотивів вибору й надання антропонімів-міфологем міфологічний фактор слід поставити на друге місце після емоційно-експресивного. За спостереженнями І. Огієнка, “найчастішою і найдавнішою українською лайкою є лайка в чорта, через що називання чортом навіть близької людини є звичайною річчю” (Огієнко-7–8 1937, 325).

Друга підгрупа об’єднує антропоніми, мотивовані назвами деяких хвороб: *Сновида* (1); *Трясця* (2); *Шолудивий* (1), пор. ще вживане в переносному значенні зневажливе слово *шолудивий* “нікчемний, огидний (про людей)” (СУМ-11 1980, 509), *Шолудченко* (3); *Шолудко* (*Шолудко*) (6). Для українського народного світогляду була притаманна глибока віра в одухотвореність хвороб, поєднана з переконаннями про те, що їх можна наслати через прокляття (Огієнко-9–10 1937, 359). Свідченням того, як за допомогою магічної сили слова люди намагались вплинути на суспільне оточення, є використання прокльонів “Трясця нашим ворогам”, “Трясця твоїй матері” тощо. На переконання Б. Успенського, у традиційному міфопоетичному сприйнятті пропасниця “понимается вообще как демоническое существо, разновидность нечистой силы” (Успенский 1994, 62).

До третьої групи належать “прозванія”, утворені від назв “нечистих” тварин: *Блоха* (1), *Вошь* (1), *Вошивій* (1), *Глиста* (1), *Гнида* (1), *Гонитса* (1), *Жаба* (1), *Кльць* (1), *Кльцьукъ* (1), *Клопикъ* (1), *Коркодило* (1), *Крътъ* (1), *Криса* (2), *Крысенко* (1), *Мишача Щока* (1), *Пацукъ* (1), *Пацюкъ* (2), *Песя Сила* (1), *Полозь* (1) (Належить до особливих назв із ситуативною мотивацією, спричиною омонімією твірної основи), *Полозюка* (1), *Поросюкъ* (2), *Сарана* (1), *Саранча* (*Саранъча*) (5), *Тхъръ* (2), *Тхоръ* (1), *Тхоренко* (1), *Тхорикъ* (1), *Ужъ* (1), *Чушко* (1) від *чушка* – “розм., рідко. Те саме, що *свиня*” (СУМ-11 1980, 392) (В одинадцятитомному Словнику української мови зафіксоване також зі значеннями “металевий злиток, видовжений брусок, виготовлений способом виливання; свинка”; “старовинний жіночий головний убір у формі шапочки, різновид очіпка” (СУМ-11 1980, 392), а в Етимологічному словнику української мови маємо ще діалектизм *чушка* – “погана, нічого не варта людина” (ЕСУМ-6 2012, 361)), *Щуръ* (5) (Етимологічний словник української мови наводить п’ять омонімів *щур* зі значеннями “пацюк”; “берегова ластівка”; “стриж (серпокрилець)”; “предок, родоначальник”; “мале худе поросля” (ЕСУМ-6 2012, 516–517)), *Яхидна* (1). Через огидний зовнішній вигляд, спосіб життя та продукти живлення ще у язичницьку добу до “нечистих” тварин належали окремі гризуни, а також плазуни, земноводні та черви. Це ж саме можна сказати й про деякі види

комах, передусім шкідників і паразитів. Після прийняття християнства притаманне слов'янській міфології уявлення про нечистоту отримало нове конфесійне тлумачення відповідно до приписів Святого Письма. Скажімо, “Закон про чисте й нечисте” з Третьої книги Мойсеевої забороняє їсти свинину, бо свиня “має розділені ратиці, і має ратиці роздвоєні розривом, та жуйки не жує, – нечиста вона для вас” (Біблія 1988, 113). А окремі рядки закону встановлюють “нечисте серед плазунів, що плазують по землі: кріт, і миша, і ящірка за родом її, і ховрах, і шур, і слимак, і їжак, і тхір” (Біблія 1988, 114). Як доводить Б. Успенський, у християнському культі “пёс как нечистое животное эксплицитно противопоставляется святыне (ср. евангельское: “не дадите святая псам” – Матф. VII, 6) и, соответственно, оскверняет святыню. В христианской перспективе псы ассоциируются с язычниками или вообще с иноверцами” (Успенский 1994, 93). Яскравим підтвердженням цього слугує, зокрема, використання лайливого вислову “пся віра”, що прикладається до іновірців (Успенский 1994, 93).

Враховуючи умови виникнення й функціонування особових іменувань у середовищі запорозького козацтва, можна стверджувати, що більшість антрополоксем даної підгрупи постали на основі асоціативних процесів метафоризації, тобто внаслідок перенесення назви з одного об'єкта на інший за зовнішньою подібністю чи схожими властивостями. Однак при цьому не слід нехтувати й можливістю існування інших мотивів номінації, зокрема міфологічно-тотемічного впливу назв деяких звірів. Як слушно зауважує Ю. Редько, “чи завжди існував зв'язок між твариною і виглядом чи вдачею людини, цього не можемо твердити. Могли існувати сотні інших причин, що викликали появу цих прізвищ” (Редько 1966, 76). Отже, полімотиваційна природа частини “прозваній”, неможливість довести в ряді випадків наявність емоційно-експресивної конотації не дають змоги безпосередньо пов'язувати тваринну номенклатуру з лайливою лексикою в деяких вищезазначених прізвищевих назвах.

Четверта підгрупа містить антрополоксеми, утворені від назв “безчесних” ремесел, асоціальних елементів, а також зневажливих прізвиськ, породжених класовим розшаруванням суспільства: *Волокита* (1), пор. *волокита* “бродяжничество, скитания” (Гринченко 1925, 293); *Волоцюга* (1); *Голота* (2); *Голотенко* (2), *Голоцвань* (2); *Драбь* (1), пор. *драб* “оборванец, бедняк, босовик, босяк” (Гринченко 1925, 481) (теоретично також має право на існування версія про походження від *драб* – “раст. *Viola arenaria*” (Гринченко 1925, 481)); *Заволока* (5); *Злодъгнко* (2); *Злодъгй* (4), *Кативь Синь* (1); *Лутирь* (*Лутир*) (2), пор. *лутир* – “живодёр” (Гринченко 1925, 918); *Мазниця* (1), пор. *мазниця* “презрительное прозвище мужика” (Гринченко 1925, 933) (з такою ж імовірністю могло бути утворене від *мазниця* – “лагунка (для держання дѣгтя)” або “чёрная большая барашковая шапка с суконным дном” (Гринченко 1925, 933)); *Салогубь* (1), пор. *салогуб* “бранное: торговец, мещанин” (Гринченко 1925, 1628); *Холуй* (3), пор. *холуй* “1. Заст., зневажл. Лакей, слуга”; “2. Перен., розм. Той, хто запопадливо прислужується кому-небудь, плазує перед кимсь” (СУМ-11 1980, 123); *Шара-*

патька (1), пор. польське *szarapat(k)a, szerepetka* “гомота, ледар, бідолаха; молокосос; обідранець” (ЕСУМ-6 2012, 381); *Шушваль* (1). Поширення Магдебурзького права на українських землях призвело до формування в суспільстві різко негативного ставлення до представників деяких ремесел. Адже в Німеччині “в цеховой практике безусловно господствовал вполне установившийся и для всех обязательный кодекс понятий о честной и бесчестной работе, по которому все те промыслы и занятия, где приходилось, хотя бы и против воли, по принуждению властей, иметь соприкосновение с преступниками, с виселицей или орудиями пытки, всякое участие при постройке тюрем, обращение с падалью, убийство собаки и т. п. – всё это считалось источником бесчестия и служило препятствием для вступления в цеха. Цеховые решительно отказывались принимать участие в погребении палачей, живодеёров или их родственников; принятие сына палача или живодеёра в известный цех подвергало всех членов его опале и презрению со стороны остальных цехов” (Левицкий 1899, 393). Більше того, за українськими неписаними законами дискримінація представників “безчесних” ремесел поширювалась також на сферу релігійної обрядовості. Так, не лише сільське, а й міське духовенство позбавляло катів права на отримання церковних таїнств і навіть забороняло їм вхід до церкви. Огида до цього кривавого ремесла серед українців була настільки великою, що “Самое имя «кат» в малорусском языке не только поносное слово, но во многих выражениях является синонимом понятия «чёрт», «нечистый»” (Левицкий 1899, 398).

До п'ятої підгрупи належать прізвищеві назви, що вказують на людей з посередніми інтелектуальними здібностями: *Барань* (*Баран*) (7), пор. лайливе *баран* “Про нерозумну, слабодуху людину” (СУМ-1 1979, 103); *Бараненко* (3); *Бовдирь* (*Бовдир*) (5), пор. лайливе *бовдур* “Про грубу, нерозумну людину; дурень, неотеса, йолоп, гевал” (СУМ-1 1979, 206); *Бовдѣрикь* (1); *Болвань* (1), пор. лайливе *бовван* “Про дурну, обмежену людину” (СУМ-1 1979, 206); *Дурний* (10); *Дурній* (2); *Дурман* (1), пор. одне із значень слова *дурман* “дурак, дурень” (Яворницький 1920, 212); *Лагута* (1), пор. рос. діал. *лагута* “дурник”, “людина, що видає себе за дурника, простачка”, “нешира людина” (Осташ 1995, 548); *Лобурь* (*Лобур*) (3); *Лобуренко* (1); *Мазєпа* (2), пор. одне із значень слова *мазєпа* “простак, простофиля, глупець” (Гринченко 1925, 932); *Мачула* (1), пор. *мачула* “неотеса” (Гринченко 1925, 949); *Мочула* (2); *Нєрознакъ* (1), пор. *нерознака* “несведущий человек, незнающий” (Гринченко 1925, 1093); *Нєстула* (18), пор. *нєстула* “неумелый человек, неспособный к самому простому делу, а также и к разговору” (Гринченко 1925, 1093); *Струць* (1), пор. *струць* “дурак” (Гринченко 1925, 1835); *Сѣглашєнній* (1); *Товкачь* (1), пор. у переносному значенні *товкач* “Нерозумна людина, дурень” (СУМ-10 1979, 163); *Тупєйко* (1); *Тупєнко* (1); *Тупій* (*Тупий*) (2); *Тупица* (5); *Тупїи* (1), пор. одне із значень слова *тупій* відповідає значенню слова *тупица* (Гринченко 1925, 1909). Як бачимо, в основах наведених прізвищевих назв виразно простежується емоційно забарвлена лексика з глузливим чи зневажливим відтін-

ком, що має різко негативний оцінний характер. Щоправда, через поліетимологічність багатьох іменувань встановлення реальної номінативної щільності даної підгрупи виглядає проблематичним.

Шосту підгрупу становлять антрополексеми, утворені від вульгарних назв частин тіла, а також від найменувань соціально табуйованих органів і частин тіла людини: *Вмочиморда* (1), *Голозадь* (1), *Безяєць* (1), *Дупатий* (1), *Морда* (1), *Мочиморда* (1), *Низкогузь* (1) (складне утворення, що виникло на основі слів *низький* і **-гузий* “задий” < **гузь(ь)*), *Продупа* (1), *Салогузь* (2), *Синюяй* (1), *Синюяйко* (1), *Скубосрацкій* (*Скубосрацкій*) (2), *Слабогузь* (1), *Сторчогузь* (1) (утворене поєднанням дієслівної основи з іменником), *Умочиморда* (1). Через брак інформації про конкретні обставини появи “прозваних” *Безяєць*, *Синюяй* і *Синюяйко* важко судити не лише про їх первісно образливий характер, а й узагалі упевнено стверджувати про їх належність до даної підгрупи. Слід наголосити, що, на відміну від тогочасної російської дійсності, у наведеному тематичному ряді відсутні негативно-оцінні номінації, пов’язані з використанням обценної лексики. “Прозваніє” *Манда* (1) ми схильні співвідносити не з фонетично тотожним ненормативним російським апеллятивом, а з татарським *māndā* “раб, слуга” (Радлов 1911, 2087).

І, нарешті, в останній підгрупі знайшли відображення фізіологічні функції людського організму: *Бьздунь* (2), *Засрацкій* (1), *Обздимь* (1), *Перьдунь* (1), *Пердуха* (2). Вона складається з антрополексем, соціально забарвлене образливе значення яких практично в усіх ситуаціях мовного спілкування є очевидним. Зауважимо, що подібні “прозванія” побутували переважно серед січового товариства й загалом не були притаманними для городового козацтва. Наприклад, у списку запорожців Іркліївського куреня, котрі в 1762 р. присягали на вірність імператору Петрові III, фігурує *Семень Пердя* (Присяга 2015, 55). З іншого боку, лексика на позначення фізіологічних функцій не протестується в антропонімному матеріалі козацького реєстру 1581 р., а в реєстрі 1649 р., що нараховував 40475 осіб, як виняток натрапляємо на два офіційні найменування – *Іван Сранченко* та *Пилип Перьдимученько* (Реєстр 1995, 52, 390). Оскільки носій першого патроніма належав до Кременчуцької сотні Чигиринського полку, яка безпосередньо межувала із запорозькими землями, то цілком імовірно, що його батько або інший предок по батьківській лінії міг отримати своє “прозваніє” саме на Січі. В основі ж другого патроніма лежить прізвисько-композиція з жартівливо-зневажливим відтінком. Утворення такого типу користувалися великою популярністю в січовому товаристві.

За багатством сортименту й кількістю іменованих базовими для розглянутої групи є підгрупи, утворені від назв “нечистих” тварин та розумово обмежених осіб (55 одиниць, 105 носіїв). При цьому кардинальною відмінністю від тогочасного російського антропонімікону є відсутність іменувань з чітко вираженим сексуальним підтекстом. Підтвердженням цього значною мірою слугує, зокрема, свідчення старого запорожця Берлима, “що у них не було оцего поганого звичаю лаяться так, як тепер: тепер мала

дытына и та гне по матерщыни; все це зайшло до нас вид кацапив... У запорожців – “еретычий сын”, “еретыча душа”, “скурвый сын”, “копанка, або сто копанок чортив” – це найбільша лайка” (Новицкий 1911, 33). Отже антропонімний матеріал дозволяє зробити висновок, що в культурному контексті лихослів’я запорозького козацтва було передусім пов’язане з номенклатурою тваринного світу та інтелектуальними здібностями людини. Турецький географ і мандрівник Евлія Челебі, котрий у середині XVII ст. неодноразово відвідував Україну, наводить такі характерні приклади живої української лайки, як “исфинья, искройси собак, дуку, дедко хлопчик” (Челеби 1961, 89).

За мотивами номінації переважна більшість розглянутих прізвищевих назв належить до жартівливо-зневажливих чи лайливо-зневажливих. З іншого боку, питома вага сороміцьких “прозваній” є мінімальною (20 одиниць, 24 носії). Загалом опрацьований матеріал свідчить, що на середину XVIII ст. в середовищі запорозького козацтва функціонував цілком сформований різноманітний за репертуаром шар емоційно-експресивної негативно оцінної лексики. Проте, попри її повнокровне життя в живому розмовному спілкуванні, у більшості випадків застосування відповідних слів і виразів не мало на меті завдати якнайбільшої образи адресату.

Дослідник лихослів’я, що побутувало у XVIII столітті серед запорожців, фіксує брак необхідних джерел. Адже через вимоги мовного етикету у величезному корпусі офіційних документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі практично відсутні слова та вирази з різкою експресією грубості. Тому Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 р. є першорядним джерелом, що містить унікальний за обсягом і складом матеріал для вивчення лайливої лексики та дає змогу реконструювати морально-етичні уявлення січового товариства вищезазначеного періоду.

Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775. Т. 5. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року. (2008). Київ.

Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. (1988). Видання Московського Патріархату. Москва.

Гринченко, Б. Д. (1925). *Словарь украинского языка*. ДВУ. Берлін.

Етимологічний словник української мови. В 7 т. (1982–2012): Гол. ред. О. С. Мельничук. Наукова думка. Київ.

Корж, Н. Л. (1842). *Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа*. Одесса.

Левицкий, О. И. (1899). *Взгляд на ремесло палача в старой Малороссии*. Киевская старина. 12. С. 390–398.

Новицкий, Я. П. (1911). *Народная память о Запорожье: Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине 1875–1905 г.* Типография губернского земства. Екатеринослав.

Отієнко, І. (1937). *Лайка українського народу. Роман Уласа Самчука “Кулак”*. Рідна мова. Ч. 7–8. С. 319–328; Ч. 9–10. С. 357–364.

Осташ, Р. І. (1995). *До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника)*. У кн.: *Реєстр Війська Запорозького 1649 року*: Відп. ред. Ф. П. Шевченко. Наукова думка. Київ. С. 517–567.

Присяга Війська Запорозького Низового 1762 року (2015): Упоряд. І. Синяк. Видавець Лозовий В. М. Чернігів.

Радлов, В. В. (1911). *Опыт словаря тюркских наречий. Т. 4*. Типография Императорской академии наук. Санкт-Петербург.

Редько, Ю. К. (1966). *Сучасні українські прізвища*. Наукова думка. Київ. *Реєстр Війська Запорозького 1649 року* (1995): Відп. ред. Ф. П. Шевченко. Наукова думка. Київ.

Словник української мови. В 11 т. (1970–1980): Гол. ред. І. К. Білодід. Наукова думка. Київ.

Успенский, Б. А. (1994). *Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии*. В кн.: Успенский Б. А. *Избранные труды. Т. 2*. Гнозис. Москва. С. 53–128.

Челеби, Э. (1961). *Книга путешествия. Крым и сопредельные области: Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века. Вып. 1: Земли Молдавии и Украины*: Отв. ред. А. С. Тверитинова. Издательство восточной литературы. Москва.

Яворницький, Д. І. (1990). *Історія запорозьких козаків. У 3 т. Т. 1*. Наукова думка. Київ.

Яворницький, Д. І. (1920). *Словник української мови. Т. 1*. “Слово”. Катеринослав.